

УДК 811.161.1'373.43

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ПУНКТУАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Світлана Помирча

кандидат філологічних наук, доцент

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ
Донецької області, Україна

swenlanapom@gmail.com

Тамара Бельська

магістрантка факультету ПВПК

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ
Донецької області, Україна

Анотація. У статті проаналізовано питання підвищення пунктуаційної грамотності здобувачів ступеня вищої освіти, що є складовою формування мовної особистості. З'ясовано, що порушення установлених правил пунктуації й авторське застосування розділових знаків не лише наповнює літературні твори певними стилістичними ресурсами й експресивними особливостями, надає особливого стилю тексту, а й є засобом вираження авторської думки, стилістичним і художнім прийомом. Індивідуально-авторська пунктуація, яка притаманна майже кожному письменникові й автору, є одним із передових і актуальних об'єктів дослідження. У статті окреслені деякі синтаксичні особливості поетичних творів Т.Г. Шевченка, що свідчить про випадки вживання індивідуально-авторських розділових знаків у віршах збірки «Кобзар». Під час роботи було використано метод спостереження, описовий, зіставний, метод ланцюжкового аналізу.

Ключевые слова: пунктуаційна грамотність; індивідуально-авторські розділові знаки; мовна особистість.

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКАЯ ПУНКТУАЦИЯ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ СИНТАКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Светлана Помирчая

кандидат филологических наук, доцент

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет», г. Славянск
Донецкой области, Украина

swenlanapom@gmail.com

Тамара Бельская

магістрантка факультета підготовки учителів начальных классов

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет», г. Славянск
Донецкой области, Украина

Аннотація. В статті проаналізовано питання підвищення пунктуаційної грамотності соискателів ступеня вищої освіти, що є складовою частиною формування мовної особистості. Встановлено, що порушення встановлених правил пунктуації та авторське використання розділювальних знаків не тільки наповнює літературні твори певними стилістичними ресурсами, експресивними особливостями, сприяє створенню стилістичних особливостей тексту, а й є способом вираження авторської думки, стилістичним і художнім прийомом. Індивідуально-авторська пунктуація, яка є властивою майже кожному письменнику та поету, є одним з передових і актуальних об'єктів дослідження. В статті описано деякі синтаксичні особливості поетичних творів Т. Г. Шевченка, що доводить про випадки використання індивідуально-авторських розділювальних знаків у віршах збірки «Кобзарь». Під час роботи над статтею були використані метод спостереження, описовий, порівняльний, метод ланцюгового аналізу.

Ключові слова: пунктуаційна грамотність; індивідуально-авторські розділювальні знаки; мовна особистість.

INDIVIDUAL AND AUTHOR'S PUNCTUATION AS THE WAY OF FORMING PROSPECTIVE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SYNTACTIC COMPETENCE

Pomyrcha Svitlana

Candidate of Philological Sciences, the associate professor of SHEE «Donbas State Pedagogical University», Sloviansk Donetsk region, Ukraine
swenlanapom@gmail.com

Byelskaya Tamara

Student of the PSTT faculty of SHEE «Donbas State Pedagogical University», Sloviansk Donetsk region, Ukraine

Abstract. The article analyzes the issue of increasing of the punctuation literacy of competitor for degree of higher education, which is an integral part of the formation of the language person. It is found that the violation of the established rules of punctuation and the author's use of separations characters are not only fill the literary works with certain stylistic resources, expressive features, contribute to the stylistic features of the text, but also it is a way of expression of the author's thoughts, stylistic and artistic technique. Individual and author's punctuation, which is characteristic of almost every writer and poet, is one of the most advanced and relevant objects of research. The article outlines some syntactic features of the poetry of T. Shevchenko, which proves about the cases of usage of individual and author's separation characters in the collection of poems "Kobzar". While working on this article we have been used the method of observation, descriptive, comparative and the method of chain analysis.

Key words: punctuation literacy; individual and author's separation characters; language personality.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Навчання української мови у вищих навчальних закладах згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, концепціями мовної освіти має бути спрямовано на те, щоб сформувати особистість, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил мовленнєвого етикету. Відтак постає необхідність удосконалення технології проведення занять із мови, методів і засобів навчання, надання пріоритету комунікативно-діяльнісному й функціонально-стилістичному підходам до вивчення мовних явищ як підґрунтя для свідомої, осмисленої роботи над формуванням у здобувачів ступеня вищої освіти мовленнєвих умінь і навичок.

Вирішення цих завдань безпосередньо пов'язано з реалізацією комунікативної мети курсу рідної мови – виховання мовної особистості та формування умінь і навичок вільного володіння українською мовою.

У сучасній українській літературній мові після довгого періоду становлення сформувались і закріпились чіткі правила пунктуації, які є важливим елементом писемного мовлення і важливим елементом дослідження. Правила пунктуації часто набувають змін, що особливо виражено в художніх творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із письменників, пунктуація творів якого варта особливої уваги – Тарас Григорович Шевченко, творчість якого досліджували як літературознавці, так і мовознавці. Мову і синтаксис Тараса Шевченка розглядали О. П. Безпалько, яка особливу увагу звертала на фонетичні, морфологічні, синтаксичні особливості «Кобзаря», а саме на використання відмінкових форм, а також І. Я. Журба «Із спостережень над мовою «Кобзаря»», В. С. Ващенко «Про Шевченкове слововживання», Б. В. Кобилянський «До морфологічної характеристики мови Т. Шевченка як літературної норми».

Як свідчать дослідження, однією з особливостей творчості Тараса Шевченка є індивідуальність у використанні пунктуації, що визначає його стилістичну особливість, експресивність і емоційність, певний спосіб передачі власного мислення і змісту твору.

Формулювання цілей статті. Мета статті проаналізувати існування авторської пунктуації, яка протирічить сучасним нормам використання

розділових знаків. Така пунктуація пояснюється різними причинами від свідомого використання автором значення знаку до розташування розділових знаків відповідно застарілим зараз нормам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, поява індивідуально-авторських знаків пунктуації сигналізує про те, що певний уривок твору потрібно читати дуже уважно, оскільки такий розділовий знак може включати зміст, який є важливим для автора. Ці знаки потрібні автору для того, щоб установити певне читання тексту; вони можуть бути обрані з-поміж «маркованих», нейтральних варіантів знаків, які можна використати в певній ситуації, а також можуть виходити за межі норм. Окремий знак може стати засобом виразності, але в більшій мірі в цій ролі може виступати послідовність розділових знаків, які знаходяться поряд. Один із прийомів – повторення одного і того ж розділового знаку. Будь-яке мовлення супроводжується паузами, інтонацією, що передають емоційно-вольовий стан автора, його ставлення до сказаного, надають різних смислових відтінків висловлюванню. Для того щоб передати це на письмі, автор використовує власну розстановку розділових знаків, які донесуть до читача прагнення автора.

Окремі авторські пунктограми, так само, як, наприклад, лексичні або синтаксичні засоби мови, можуть мати поряд з основним значенням допоміжне, наповнене певним стилістичним значенням. Індивідуальність у застосуванні розділових знаків полягає не в порушенні пунктуаційної системи, не в нехтуванні традиціями і правилами, а в посиленні їх значення як додаткових засобів передачі думок та почуттів у письмовому тексті, у розширенні їх застосування. Вона несе в собі експресивність, стилістично значуща та допомагає письменнику і поету в творенні художньої виразності, що підвищує гнучкість і розвиток пунктуаційної системи мови.

Індивідуально-авторські розділові знаки використовуються, скажімо, при заміні «немаркованого» нормативного розділового знаку.

Художній стиль є найширшою ареною використання індивідуально-авторської пунктуації. Індивідуальність у використанні розділових знаків, систематичність у позиціях певних пунктограм є індивідуальний літературний прийом, який служить авторові засобом передачі особливого стану ліричного героя. Вона допомагає розкрити сутність поетичної думки

і створеного нею образу; стає сильним стилістичним засобом і віддзеркалює явну симпатію автора до окремих знаків. Розділові знаки в літературі виступають додатковими засобами виразності, передачі почуттів, думок в тексті. Індивідуальна пунктуація несе в собі заряд енергії, експресивності, вона має стилістичне значення і допомагає письменнику і поету в створенні художньої виразності, засобом передачі інформації читачу, допомагають точніше виражати думки і природнішу мову. Автор наголошує на найголовнішому, на значному, ставить на перше місце основне і на другий план – додаткове. Авторська пунктуація – це авторська манера письма, це індивідуальність письменника та поета, це хід його думок, емоційна насиченість. Усі письменники у своїй діяльності виробляють власний стиль, який визначається їхніми звичками в письмі, в застосуванні літературних прийомів і засобів виразності, до чого належить і використання розділових знаків. Читаючи твори певного автора, ми можемо прослідкувати системність у використанні або не використанні певного розділового знаку та визначити функцію, яку він виконує, його змістовність. У літературі індивідуальність в пунктуації виконує акцентно-виділяючу та експресивно-емоційну функції.

Використання авторської пунктуації є дуже широким і різним, ми повинні орієнтуватися в індивідуальному використанні розділових знаків, оскільки нерідко пунктуація стає засобом виразності. Та треба пам'ятати, що в творі в відповідності з вимогами жанру авторську пунктуацію (в тому випадку, якщо вона дійсно протирічить сучасним нормам) небажано зберігати при цитуванні, розташування ж власних розділових знаків, які протирічать сучасним правилам, розглядається як помилка.

Скажімо, вживання розділових знаків у поетичних творах Т. Г. Шевченка представлено в найяскравішій формі. Письменник відображає свій стиль письма, в основу якого покладено різноманітність та індивідуальність в використанні розділових знаків. У творах Т. Г. Шевченка присутня власна система організації писемного мовлення, яка виражена варіативним використанням розділових знаків та відхиленням від пунктуаційних норм, що ми розглянемо в подальшій роботі.

Одним із випадків використання індивідуально-авторської пунктуації Тарасом Шевченком є вживання варіативних знаків. Варіативні

знаки – це можливі і допустимі правилом розділові знаки, один з яких є нейтральним, а інший несе додаткову смислову інформацію. Поява такого знаку є сигналом того, що фрагмент потрібно читати дуже уважно, оскільки він може мати відтінки змісту, які мають значення для автора. У творах письменника це виражається заміною коми та двох крапок при поясненні таким знаком як тире або коми та тире.

За правилом, якщо підрядна частина потребує смислового й інтонаційного виділення, то між головною і підрядною частинами може ставитись тире або кома й тире.

Кома і тире ставиться в періоді на початку другої частини, яка визначається різкими спадом голосу. У творах письменника зустрічаються такі випадки авторської пунктуації як тире між частинами складного речення, яке виконує функцію інтонаційної виразності думки письменника: *Як дівчата цілуються, Як їх обнімають, І що тойді їм діється – Я й досі не знаю/* («Не тополю високою...», с. 402); *Не одурить бог, Карать і миловать не буде: Ми не раби його – ми люде!* («Світе ясний!Світе тихий!..», с. 567); *Як була я молодая – І гадки не мала, По садочку походжала, Квітчалась, пишалась* (Відьма, с. 504).

Тире розділяє однорідні присудки, які поєднані сполучником, та з іншого боку перша частина речення виражає умову і друга – наслідок. Автор обрав сильніший за смисловим вираженням знак. Наприклад: *Під хатами, поміж садами, / Зашиті в шкуру і в смолі, / Гробоконателі / в селі Волочать трупи ланцюгами / За царину – і засипають / Без домовини; дні минають* (Чума, с. 407).

Тире як спосіб використання варіативного знаку в тексті автор ставить на місці двох крапок. В певний період часу звичним було використовувати кому і тире, у випадках, там де ставиться звичне нам тире, але це також вважається особливістю використання пунктуації певним рядом письменників для збільшення паузи і посилення інтонації.

Розглянувши приклади, ми спостерігаємо особливість посилення позиції двох крапок засобом тире в випадку між частинами складного безсполучникового речення для розкриття змісту першого або друга частина вказує на причину. Приклад: *Не так тії вороги, / Як добрії люди – / І окрадутъ жалкуючи, / Плачучи осудять, / І попросять тебе в хату* (Не

тії то вороги, с. 396).; *А уночі розхристана / І простоволоса / Селом ходить – то співає, то страшно голосить* (Сова, с. 184).

Друга частина речення пояснює слово в першій частині. Тире збільшує тривалість паузи між частинами і допомагає читачу чітко і глибоко усвідомити зміст сказаного: *І, звичайне, / Коло корчми стали – / Дати коням одпочити, / Та й дружки пристали / Співаючи* (Якби тобі довелося..., с. 434).; *Тепер лешиш в Україну – / Тебе виглядають* (Н. Маркевичу, с. 117).

Тире на місці коми, де друга частина речення пояснює першу частину: *Дивлюся – гетьман з старшиною* (Великий льох, 233).; *Год, другий минає, / Як побрались; а дивіться – / Вкупці гуляють / По садочку* (Сліпий, с. 231).

Тире в складному безсполучниковому реченні з підрядним з'ясувальним зв'язком: *Та ніхто не докучає / І не розважає – / Чого болить і де болить, / Ніхто не питає* (Не женися на багатій..., с. 205).

Автор організовує текст у певний ритм, наголошує на слові, які пояснюються, на причину, що допомагає усвідомити глибше зміст сказаного.

Як бачимо, використання розділових знаків, яке не є закріпленим у системі пунктуації є порушенням пунктуаційних норм, що не поширюється на художню літературу. Автор художнього чи ліричного тексту може використовувати пунктуацію проти норм, яка виконує в тексті певну функцію і надає йому стилістичного і експресивного забарвлення.

Висновки. Використання авторської пунктуації є дуже широким і різним, ми повинні орієнтуватися в індивідуальному використанні розділових знаків, оскільки нерідко пунктуація стає засобом виразності. Проте треба пам'ятати, що у творі відповідно до вимог жанру авторську пунктуацію небажано зберігати при цитуванні, розташування ж власних розділових знаків, які суперечать сучасним правилам, розглядається як помилка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис / С.П. Бевзенко: [Навч. посібник для студентів філол. спец. вищих навч. закладів]. – Київ: Вища школа, 2005. – 270 с.

2. Дорошенко С.І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові / С.І. Дорошенко. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту., 1980. – 722 с.
3. Тарас Шевченко. Кобзар, - Київ:Дніпро, 1966. – 623 с.
4. Плющ Н. П. «Авторська» пунктуація в системі графічних засобів відображення на письмі невербальних компонентів комунікації / Н. П. Плющ // Українське мовознавство. – К., 2004. – 30 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bevzenko, S. P. (2005). *Suchasna ukrayinska mova. Syntaksys [The modern Ukrainian language. Syntax]*. Kiyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
2. Doroshenko, S. I. (1980). *Skladni bezspoluchnykovi konstruktsiyi v suchasniy ukrayinskiy movi [Compound asyndetic constructions in modern Ukrainian language]*. Harkiv: Vid-vo Hark. un-tu [in Ukrainian].
3. Shevchenko, T. (1966). *Kobzar [Kobzar]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
4. Plyusch. N. P. (2004). «Avtorska» punktuatsiya v sistemі grafichnyh zasobiv vidobrazhennya na pysmi neverbalnyh komponentiv komunikatsiyi ["Author's" punctuation in system of graphic means of representation in writing of nonverbal communication components]. *Ukrayinske movoznavstvo – Ukrainian Linguistics* (p. 30). Kyiv [in Ukrainian].